

Kriittinen tervejärkeilijä ja sienen mit- tainen mies

Vaikka useimmat tieteenfilosofit eivät taida enää erityisemmin välittää sir Karl Popperin tuumailuista, harva kritisoi tämän kiivaan aatelismiehen ajattelua systemaattisesti. Syyskuussa Tampereella esitelmöinyt Susan Haack puhui kuitenkin poikkeuksellisen perusteellisesti siitä, kuinka väärässä viime vuosisadan yksi merkittävimmistä tieteenfilosoifeista oli ja kuinka tieteeseen voisi vähitellen alkaa suhtautua hieman tervejärkisemmin.

Haackin mukaan Popperin filosofia tulee alistaa järjestelmälliselle kritiikille eikä ainoastaan tyytyä toteamaan, että hän nyt vain on *passé*. Näin pitää toimia, koska akateemisen filosofian ulkopuolella Popperin nimeä kantava ajatuskimppu voi kohtuullisen hyvin. Lukion oppikirjoissa kerrotaan luultavasti edelleen falsifikationismista, jonka perusajatus on kaiken empiirisen tiedon periaatteellinen kumoutuvuus ja tästä saatava tieteen demarkaatio-

kriteeri. Luonnontieteiden piirissä kuulee välillä vannottavan tällaisen ismin nimiin, mutta uusimman ylösnousemuksensa popperismi on kokenut USA:n oikeussaleissa, joissa se on Haackin mukaan saanut eräänlaisen virallisen tieteenfilosofian aseman.

Mikäli Haackia on uskominen, tiedon erehtyvyyttä koskeva huomio ilmentää pikemminkin Popperin retoriikkaa kuin hänen varsinaista filosofiaansa. Selventääkseen väitettään Haack jakoi Popperin ajattelun kahteen osaan: Ensinnäkin on varsinainen tieteenfilosofia, johon Haack viittasi David Millerin keksimällä hausalla termillä *looginen negativismi*. Toisaalta on varjo-Popper, joka ei niinkään esitä tieteenfilosofista teoriaa vaan ainoastaan vetoavia metaforia ja huomautuksia. Tämän Popperin teksti ei oikein sovi yhteen loogisen negativismin kanssa, mutta juuri varjo-Popperin ajattelu vastaa sitä varsin tolkkullista, yleisesti tunnettua ja jokseenkin sisällyksetöntä oppia, joka tunnetaan popperismin nimellä. Haackin mukaan Popperille kävikin niin kuin Kierkegaard väitti systematisoijille käyvän: he rakentavat itselleen mahtavan linnan, mutta se osoittautuu niin epämu-kavaksi, että heidän täytyy asettua asumaan läheiseen hökkeliin.

Popperin linna on selvästi asuin-kelvoton. Jos hänen ajatteluaan tutkitaan tarkemmin, käy Haackin mukaan selväksi, ettei Popper ollutkaan rationaalisen tieteen esitaitelija, vaan hänelle objektiivinen tieteellinen tieto oli itse asiassa oikeuttamattomien ja kaiken oikeutuksen mahdollisuuksien ulkopuolella olevien arvausten sotku, jonka tiedeyhteisö on perusteettomilla päätöksillä koonnut ja hyväksynyt. Popper ei tietenkään tätä koskaan myöntänyt, mutta johtopäätös seuraa varsin suoraan hänen teini-iässä – Haackin laskujen mukaan 17-vuotiaana – keksimästään suuresta ideasta.

Jo nuorena Popper oli huolissaan freudilaisuuden, ”tieteellisen sosialismin” ja muun pseudotieteen saamasta kannatuksesta, ja kun loogisen positivismin verifikationismi ajautui nopeasti ongelmiin, tilanne näytti huolestuttavalta. Popperin suuri idea oli kääntää verifikationismi pääläelleen: mitään väitettä ei koskaan osoiteta todeksi; väite voidaan korkeintaan falsifioida, ja juuri falsifioimisen mahdollisuus takaa sen tieteellisyyden. Tämä on varsin nokkela huomio, mutta kuten Haack pisteliäästi totesi, teini-iässä saaduista neronleimuksista kannattaa harvoin pitää kiinni koko elä-

määnsä. Popperin falsifikationismi johtaa nimittäin lopulta puhtaaseen skeptisismiin.

Popperin mukaan väite on falsifioitu, jos hyväksytään jokin niin sanottu perusväittäjä, joka on väitteen kanssa yhteensopimaton. Perusväittäjä on raportti jonkin tapahtuman esiintymisestä tietynä aikana ja tietyssä paikassa, ja tällaisen raportin hyväksyminen on tiedeyhteisön päätös. Tämä on vielä varsin tolkullista, mutta Popper jatkaa: koska havainto ei ole väite ja oikeuttaminen on hänen mukaansa väitteiden välillä vallitseva puhtaasti looginen suhde, mikään havainto ei voi oikeuttaa perusväittäjiä – havainnot voivat korkeintaan kannustaa tiedeyhteisöä hyväksymään sellaisia. Näin ollen perusväittäjien hyväksyminen perustuu puhtaasti tiedeyhteisön konventioihin.

Perusväittäjien hyväksymisellä ei siis ole mitään tekemistä totuuden, epätotuuden, oikeuttamisen, perustelemisen tai muiden vastaavien seikkojen kanssa, sikäli kuin nämä sanat ymmärretään niiden tavallisessa, ei-teknisessä merkityksessä. Siten väitteiden popperilaisella falsifioimisella ei itse asiassa ole mitään tekemistä sen kanssa, että väitteet osoitettaisiin vääriksi. Nyt falsifioitu väite voi huomenna ollakin perusväittäjien tukema, jos tiedeyhteisö vain sattuu muuttamaan mieltään. Popperin ajattelussa havainnot ovat lopulta merkityksettömiä väitteiden oikeuttamisen tai vääräksi osoittamisen kannalta. Popperin tieteenfilosofia on siis todella vain loogista negativismia.

Pohjimmiltaan Popperin tieteenfilosofian ongelmien lähde ei kuitenkaan Haackin mukaan ole niinkään siinä virheellisessä käsityksessä, että oikeuttaminen on looginen suhde, eikä edes siitä kumpuavassa havaintojen sulkemisessa pois epistemologiasta. Havaintojen tietoteoreettisen merkityksen kieltäminen johti Popperin kyllä lopulta pohjalle, mutta jo aivan alussa Popper oli erehtynyt kiipeämään väärään suuntaan: pakkomielteinen suhtautuminen tieteen demarkatioon oli

tuhoisaa hänen ajattelulle.

Esitellessään omaa *kriittistä arki-järkeilijän teoriaansa* Haack korostikin erityisesti tieteen yleisten kriteerien painottamisen ongelmallisuutta. Hänen mukaansa olisi varottava puhetta tieteestä homogeenisena monoliittina, jota kirkas-otsaiset tieteilijät yhdessä rakentavat. Tieteen tekemisen ja muiden puuhien erottamisen sijaan hyödyllisempää on erotella *hyvä* tiede *huonosta* tieteestä. Samoin on ymmärrettävä, ettei ole mitään yhtä tieteellistä metodologiaa: mikä tahansa vakavasti otettava empiirinen tutkimus noudattaa hypoteesi–koe-kaavaa, ja eri tieteillä on kehittyneitä tekniikoita havaintojen tekemiseen ja niiden pohjalta muodostetun aineiston käsittelyyn, mutta kaikki vakavasti otettava empiirinen tutkimus ei ole tiedettä, eivätkä kaikki tieteet käytä samoja metodeja tai tekniikoita. Tärkeämpää kuin yrittää osoittaa jokin epätieteelliseksi, on kertoa miksi se ei ole hyvää tutkimusta.

Näiden varsin ilmeisten huomioiden ohittamiseen Popperia ajoi ennen kaikkea hänen valtaisa kunnianhimonensa ja häikäilemättömyytensä, jotka Haackin mukaan kumpusivat hellittämättömästi alamittaisuuden tunteesta. Väitteensä tueksi Haack näytti valokuvaa miesjoukosta, josta Popper erottui muita silmiinpistävästi lyhyempänä. Kaikenlaisten tiedefanien olisi suonut olevan paikalla, kun Haack Popperia osoittaen totesi ymmärtävänsä tätä oikein hyvin: ”Katsokaa tuota sienen mittaista miestä!” Sopiikin toivoa, että joku popperisti tarttuisi joskus *Skeptikkolehden* sijaan Haackin kirjaan *Defending Science – Within Reason*.

Öisistä kauhuista

Perceptual and Motor Skillsin tämän vuoden vasta loppu-kesästä saadussa avausviikkossa kerrottiin uudesta painajaistutkimuksesta. Würzburgilaiset Anja S. Göritz ja Olaf Lahl sekä mannheimiläinen Michael Schredl olivat pereh-

tyneet tapauksiin, joissa häijyt öiset kuvajaiset kiusaavat päänsä pielukselle painaneita. Näissä selvittäjäisissä painajainen määritellään ”häiritseväksi mentaaliseksi kokemukseksi, joka saa yleensä sijansa REM-uni-vaiheen aikana ja johtaa monesti heräämiseen”. Pahat unet ovat tuttuja yhdelle jos toisellekin, mutta noin viiden sadasta aikuisesta arvioidaan varsinaisesta kärsivän niistä.

Naiset kertovat näkevänsä painajaisia useammin kuin miehet. Sakslaitutkijoiden mukaan tämä löydös on toistuva ja vankka, mutta erilaisille yrityksille tulkitta sitä on saatu kehnolaisesti empiiristä näyttöä. Heidän mielestään lupaavin kirjallisuudessa esitetty oletama panee ilmiön pitkälti ”sukupuolittain eriytyneen sosiaalistumisen” piikkiin. Unilabrapomo Schredlin sekä korkeellisen psykologian eksperttien Lahlin ja Göritzin omat tutkimukset tukevatkin tätä hypoteesia. Kävi näet ilmi, että painajaistiheys korreloi enemmän ’feminiinis-ekspressiivisen’ sukupuoliroolisuuntaamisen kuin ’instrumentaalis-maskuliinisen’ orientaation kanssa.

Tutkijatroukka kuitenkin toteaa, että sukupuoliero ei vielä selittynyt täysin ja kokonaan näitä kahta muuttujaa mittailemalla. Jatkossa olisi kirkastettava, missä määrin yöunien tärvelymiseen vaikuttavat muut koejärjestelyissä kontrolloitavissa olevat variaabelit. Näitä voisivat olla masennustaipumus, koettu seksuaalinen tai muu kaltoinkohtelu, tottumus koettaa pärjällä pulmiensa kanssa hissuksiin tykönään märehtien ja fysiologisesti huomattava säpinä tietyissä aivojen osissa kesken vuodelevon.

Unilukkarit

Valistunut yksinvaltiain Fredrik Suuri tuskin pisti pahakseen, kun Voltaire sattui vertaamaan häntä Marcus Aureliukseen. Mitenköhän eduskunnan suurmies Sauli Niinistö sulattaa hiljan esitetty tulkinat hänen filosofikytkenöistään?

Toimittaja Petri Nevalainen julkaisi syyskuussa auktorisoimatoman Niinistö-elämäkerran *Nimismiehen kiharat*, jossa esitetään yllättäviä löydöksiä. Nimettömäksi jätetyn ”filosofian asiantuntijan” mukaan Niinistön tyyli rinnastuu fenomenologian ikitammi Edmund Husserlin aatoksiin. Asiantuntija korostaa, että puhemies ”on ajatussissaan ankara ja systemaattinen ja noudattaa tunnuslausetta: ’Asioihin itseensä’”. Entinen valtiovarainministeri ”ei myöskään piittaa filosofian koulukunnista”.¹ Paljastusten arkaluontoisuutta päiviteltiin *Helsingin Sanomia* myöten, eikä syyttä – onhan puhtaan ajattelun rantautuminen Arkadianmäelle pieni valankumous itsessään.

Kuinka Niinistön husserlilaisuus sitten ilmenee käytännössä? Valtion kirstun päällä istumista voi toki pitää ankarana tieteenä, semminkin kun kukkaronnyörejä pyritään järjestään höllentämään psykologisoivilla argumenteilla ja vetoamalla epämääräiseen historismiin. Viskaali- ja ministerivuosiensa jälkeen Suomen Palloliiton puheenjohtajaksi ryhtynyttä Niinistöä voi myös hyvällä syyllä kutsua ”ikuisiksi aloittajaksi”. Metodologisia yhtymäkohtiakaan ei sovi ohittaa, ennakkoluuloton puhemies kun on armotta piinannut eduskuntaa kannanottojen sulkeistamisella.

Unilukkarin mainetta näyttäneitä herrasmiehiä taitaa kuitenkin yhdistää ennen kaikkea kriisitietoisuus. Siinä missä Husserl diagnosoi euroopalaisen tieteen olevan kriisissä, koska sen suhde elämismailman on katkenut, Niinistön mukaan lamaanuttavan talouskriisin alkusyy on holtiton velanotto – siis taloudenpidon realiteettien unohtaminen. Euroopan kohtalonkysymyksiin ajattelijat sen sijaan tarjoavat kahta eri logiikkaa. Husserl korostaa Euroopan teleologista olemusta, kun taas Niinistö tarkentaa katseensa EU:n sopimustekniseen luonteeseen. Ensiksi mainittu penää yhteisöllisyyttä ja jaettuja järjen päämääriä, jälkimmäinen vieroksuu lätinää yhteisvastuusta: kuuluuhan Kreikan kaltaisten tuhlaajapoikien

saada ansionsa mukaan, ihanteiden alkukoti eli ei.

Ehkä onkin viisainta jättää sisällölliset vertailut sikseen ja lopettaa – anonyymin asiantuntijan hengessä – huomioon retorisesta sielunveljyydestä. Yhtä lailla Husserlin kuin Niinistön sanomisissa ja esittämisen tyyliässä kaikuu nimittäin eriskummallinen konservatiivinen vallankumouksellisuus. Todistusaineistoksi riittääköön seuraava lausahdus, joka taipuu mallikkaasti paitsi arkkifenomenologin myös itseään kunnioittavan valtionpään puheenparreksi: ”Minusta tuntuukin, että vaikka minua saatetaan tässä pitää taantumuksellisena, olen huomattavasti radikaalimpi ja paljon vallankumouksellisempi kuin ne, jotka puheissaan nykyään esiintyvät radikaaleina.”²

Viitteet

- 1 Nevalainen, Petri, *Nimismiehen kiharat*. Sauli Niinistön henkilökuvaa. Ajatus Kirjat, Helsinki 2010, 86.
- 2 Husserl, Edmund, *Filosofia ja euroopalaisen ihmisyyden kriisi (Die Krisis der europäischen Menschentum und der Philosophie, 1935)*. Suom. Timo Miettinen. Teoksessa Edmund Husserl, *Uudistuminen ja ihmisyyden*. Toim. Sara Heinämaa. Tutkijaliitto, Helsinki 2006, 161.

Ei-minkään (psyko)maantiedettä

Lokakuun viimeisen päivän vastaisena yönä saksalaisen Schmalkaldenin kaupungin keskelle repeytyi kolmekymmentä metriä leveä kraateri. Pätkä tietä ja kuilun reunalle jääneen autotallin ovi putosivat syöveriin, mutta henkilö- ja eläinuhreilta tiettävästi vältyttiin.

Tapaus ei ollut ainutkertainen. Maaliskuussa 2010 Guatemalassa maa söi kolmikerroksisen talon. Geomorfologinen termi syöverille termi on ”doliini”. Suurimmat ovat syvyydeltään satoja metrejä. Doliineja syntyy karstiluolien ro-

mahtaessa veden syövytettyä luolan kattoa riittävästi. Maanalainen tyhjiys nousee pintaan.

Teoksessaan *L'être et le néant* (1943) Sartre antoi aukoilta ja niiden symboloimalle poissaololle toivottoman passiivisen merkityksen, ja kehtasipa vielä yhdistää nämä ominaisuudet naissukupuoleen. Sartren hairahdus oli käsittää ei-mikään negatiivisena kokemuksena. Ajatellaan päinvastoin: mustat aukot ja syöverit ovat tuottavia energiatihentymiä. Astronominen musta aukko on singulaarinen siksi, että siinä materia tiivistyy äärimmilleen. Syöverin ei-mikään on runsaudensarvi.

Ei-minkään hallinnoimista maa-alueista kuuluisin on Antarktiks, viimeinen ei-kenenkään maa. Alue on jaettua sektoreihin, joita useat valtiot ovat vaatineet omakseen. Vuonna 1957 solmitun sopimuksen mukaan ne eivät kuitenkaan kuulu kellekään. Joulukuussa 2006 taiteilija Chris Drury matkusti kolmeksi kuukaudeksi mantereelle. Drury kuvasi kokemustaan sanoin: ”Antarktiksien jäät ovat ei-minkään loputtomia laajentumia. Se on ei-mikään, joka samalla täyttää ja tyhjentää mielen. Siellä jokainen ihmisen tekemä merkki on kuin tuuleen kusisi – mieletön ja hetkessä kadonnut.” Antarktiksien ei-mikyys on siis vähintään kolminkertaista: se on ei-kenenkään, ei-mitään varten ja ei-minkään kohtaamisen paikka.

Näin finanssikapitalismin viimeisinä vuosina tullaan olletikin näkemään entistä suurempia maansyöksymiä ja ei-paikkojen avautumia. Samaan aikaan kun jäähyllyt sulavat, henkinen Antarktiks laajenee. Onneksi ei-inhimillinen ei välttämättä ole epäinhimillinen: tulevaisuus se siellä ammottaa kummallista kirkkauttaan.